

ΧΡΟΝΙΕΣ ΠΟΥ ΣΗΜΑΔΕΨΑΝ ΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1940-1941

Ο πόλεμος των Ελλήνων

Θάνος Μ. Βερέμης

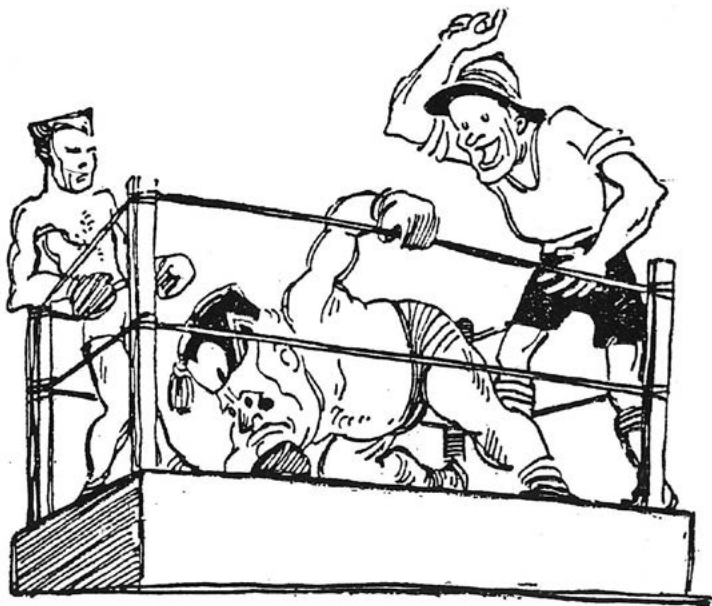

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
Χρονολόγιο	11
Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις	21
Η δικτατορία του Μεταξά.....	31
Οι οικονομικές εξελίξεις.....	38
Οι εξωτερικές σχέσεις	53
Οι διεθνείς εξελίξεις.....	59
Ο ρόλος της Ιταλίας	62
Η οργάνωση της ιταλικής εκστρατείας.....	67
Ο ρόλος των Βρετανών	73
Η κήρυξη του Πολέμου.....	76
Οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις	92
Οι στρατιωτικές εξελίξεις.....	99
Η γερμανική εμπλοκή.....	119
Ο ελληνογερμανικός πόλεμος	138
Η μάχη της Κρήτης.....	142
Επίμετρο.....	145

ΚΟΝΤΕΥΕΙ ΤΟ “ΝΟΚ-ΑΟΥΤ”

- Ένα....Κορυσά, δύο....Πόδγραδετς, τρία....'Αγρυόκαστρο, τέσσερα....'Αγιοι
Σαράντα, πέντε....Χειμάρρα, έξι....Κλεισούρα.....!

[Στίσιον Φωκ. Δημητριάδη από τόν ΑΣΥΡΜΑΤΟΝ τών 'Αθηνών]

Από το βιβλίο *Η Ηρωική Ελλάς 1940-41. Γελοιογραφίες του Διεθνούς Τύπου*, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, 2000.

Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις

Η εγκαθίδρυση της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά τον Αύγουστο του 1936 δεν υπήρξε αποτέλεσμα κάποιας κοινωνικής επαναστατικής πρόσκλησης, αλλά της αδυναμίας των δύο μεγάλων κομμάτων του κοινοβουλίου να βρουν κοινό έδαφος συνεργασίας, δηλαδή του μακρόβιου εθνικού διχασμού ανάμεσα σε βενιζελικούς και βασιλόφρονες. Πιο συγκεκριμένα, σε αντίθεση με πολλά ευρωπαϊκά κοινοβούλια, το ελληνικό λειτούργησε από το 1863 ως το 1936 με μόνο δύο σύντομα διαλείμματα εξωκοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Το πρώτο υπήρξε η βραχύβια «επανάσταση του 1922» με επικεφαλής τους συνταγματάρχες Πλαστήρα και Γονατά και το δεύτερο, η εξίσου σύντομη δικτατορία Παγκάλου το 1925-26. Επιπλέον η πρακτική τού να κηρύσσεται η χώρα σε «κατάσταση πολιορκίας» έγινε συχνότερη μετά το 1916 και έτσι καταπατήθηκαν επανειλημμένα τα πολιτικά δικαιώματα των Ελλήνων. Αυτοσχέδια στρατιωτικά πραξικοπήματα, όπως αυτό του Κονδύλη το 1935, επανέφεραν τη

μοναρχία στην Ελλάδα η οποία κατήργησε άρθρα του συντάγματος για να πραγματοποιηθεί η βασιλική δικτατορία Μεταξά που κράτησε τέσσερα ολόκληρα χρόνια.

Το βενιζελικό κίνημα του Μαρτίου 1935, όπως και οι περισσότερες εξεγέρσεις του στρατού στον Μεσοπόλεμο, ήταν μια εσωτερική ελληνική υπόθεση. Οι συνέπειές του όμως για την Ελλάδα ήταν μεγάλες. Η επαναφορά του Γεωργίου και του στέμματος ως απότοκο των εκκαθαρίσεων των βενιζελικών αξιωματικών είχε σοβαρές επιπτώσεις σε όλα τα ζητήματα της χώρας. Η αντιβενιζελική αντίδραση περιλάμβανε αρχικά λίγους βασιλόφρονες. Στις εκλογές της 9ης Ιουνίου του ίδιου έτους η αποχή των Φιλελευθέρων εξασφάλισε συντριπτική νίκη στον Παναγή Τσαλδάρη (64,04%), ενώ ο Μεταξάς όπως και άλλοι ακραίοι βασιλόφρονες κέρδισαν μικρά ποσοστά της λαϊκής ετυμηγορίας. Ο Γεώργιος Κονδύλης, υπουργός Στρατιωτικών, περίμενε να εκδηλώσει τη φιλοβασιλική του θέση μετά τις εκλογές. Οι υποστράτηγοι Παπάγος και Ρέππας και ο υποναύαρχος Οικονόμου ανάγκασαν πραξικοπηματικά τον Τσαλδάρη σε παραίτηση. Στις 10 Οκτωβρίου η Βου-

λή, υπό την απειλή βασιλοφρόνων στρατιωτικών, αποφάσισε με 82 μόνο ψήφους (αφού αποχώρησαν οι 165 βουλευτές του Τσαλδάρη) την κατάργηση του αβασίλευτου καθεστώτος και τη διενέργεια δημοψηφίσματος για την επιστροφή του Γεωργίου του Β΄ και την επαναφορά του συντάγματος του 1911 της βασιλευομένης δημοκρατίας ως την επιψήφιση του νέου συντάγματος. Το δημοψήφισμα του Νοεμβρίου 1935 ξεπέρασε σε νοθεία (97% υπέρ του βασιλιά) το αντίστοιχο του 1924 για την κατάργηση του θεσμού. Τη στιγμή ακριβώς της παλινόρθωσης ο παλιός πολιτικός κόσμος κυριολεκτικά εξέπνεε: Με τον θάνατο μέσα σε έναν χρόνο κορυφαίων ηγετών του Μεσοπολέμου –Κονδύλη, Τσαλδάρη, Βενιζέλου και Παπαναστασίου– ο Γεώργιος ο Β΄ έγινε ο αναμφισβήτητος ηγέτης της χώρας ως τον δεύτερο μεγάλο πόλεμο.

Η επιστροφή του Γεωργίου δεν έφερε μόνο τη δικτατορία στην Ελλάδα, αλλά και την απόλυτη πρόσδεση της χώρας στο βρετανικό άρμα. Από επιστολές του Γεωργίου σε Βρετανούς φίλους του είναι δυνατό να συμπεράνουμε ότι αισθανόταν μεγαλύτερη σχέση με τη χώρα εκείνη της εξορίας του

από ό,τι με αυτούς που τον εξόρισαν, δηλαδή τους Έλληνες.¹

Η πορεία προς τη δικτατορία ξεκίνησε από την αναζωογόνηση του πνεύματος του δικασμού. Έτσι έλειψε από τον πολιτικό βίο η στοιχειώδης συναίνεση που επιτρέπει στον κοινοβουλευτισμό να λειτουργεί ομαλά.

Πριν από τις εκλογές της 26ης Ιανουαρίου 1936, διορίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή, καθηγητή του Αστικού Δικαίου. Οι εκλογές θα αναδείκνυαν Αναθεωρητική Βουλή για αλλαγή του συντάγματος σε βασιλευόμενο καθεστώς και θα γίνονταν με σύστημα απλής αναλογικής.

Το ζήτημα της επαναφοράς των αποτάκτων του 1935 δίχασε την αντιβενιζελική παράταξη. Ο ίδιος ο Γεώργιος θέλησε να πατάξει την πρωτοβουλία των δικών του οπαδών στον στρατό για το ζήτημα του αποκλει-

1 Θάνος Μ. Βερέμης, Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ελλάδα: Μια ιστορία από το 1821*, Πατάκης 2013, σ. 213-221.

σμού των βενιζελικών, προκαλώντας τον πρόωρο ενθουσιασμό του Βενιζέλου στο Παρίσι. Ο Μεταξάς ωστόσο τάχθηκε από νωρίς κατά της επαναφοράς των αποτάκτων παρά το γεγονός ότι ο Γεώργιος τον τοποθέτησε υπουργό Στρατιωτικών της υπηρεσιακής κυβέρνησης για να τιμωρήσει τον Παπάγο.

Το αποτέλεσμα των εκλογών έφερε τα δύο μεγάλα κόμματα-παρατάξεις σε ισοψηφία (Φιλελεύθεροι με 142 έδρες και Λαϊκοί με 143). Ρυθμιστής αναδείχθηκε το Παλλαϊκό Μέτωπο (15 έδρες) με επικεφαλής το ΚΚΕ. Συγκεκριμένα, η εκλογή στις 6 Μαρτίου του Θ. Σοφούλη στη θέση του προέδρου της νέας Βουλής έγινε εφικτή με την ψήφο των βουλευτών του Παλλαϊκού Μετώπου. Ήταν αποτέλεσμα της μυστικής συμφωνίας που υπογράφηκε στις 19 Φεβρουαρίου 1936 μεταξύ του Κόμματος των Φιλελευθέρων και του ΚΚΕ, δίνοντας, για εκείνη την εποχή, μια πρωτόγνωρη διάσταση στο πολιτικό τοπίο. Γνωστή ως σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα, η συμφωνία κατέρρευσε στις 2 Απριλίου όταν δημοσιοποιήθηκε από τους κομμουνιστές. Στην ουσία ήταν μια συμφωνία ανάγκης, που είχε ήδη ακυρωθεί μέσα από την άρνηση των Φιλελευθέρων να

σχηματίσουν κυβέρνηση με την ανοχή του Παλλαϊκού Μετώπου.

Η στάση του ΚΚΕ κατά τις παραμονές της δικτατορίας υπήρξε αμφίθυμη. Αφενός η συμφωνία Σοφούλη-Σκλάβαινα (1936) εξασφάλισε στον μεν πρώτο την προεδρία της τελευταίας Βουλής πριν από τη δικτατορία Μεταξά (12 Μαρτίου-4 Αυγούστου 1936) και στον δεύτερο συντηρούσε την ελπίδα κατάργησης του νόμου 4229, του λεγόμενου «ιδιώνυμου» (25/7/1929) – του αντικομμουνιστικού νομοθετήματος που απαγόρευε τις συγκεντρώσεις και την προπαγάνδα με ποινή φυλάκισης. Αφετέρου, το ΚΚΕ συνδεόταν με τη συνδικαλιστική και ανατρεπτική δράση κατά του αστικού καθεστώτος που υπαγόρευε η Σοβιετική Ένωση. Στις επιτυχίες του κόμματος καταγράφεται και η δημοσίευση στον *Ριζοσπάστη* στις 4 Μαρτίου 1936 άρθρου με τίτλο «Βαίνομε προς κυβέρνηση βασιλικής δικτατορίας», εξέλιξη η οποία διέφυγε από το Λαϊκό και το Φιλελεύθερο κόμμα.

Στις 15 Μαρτίου ο Γεώργιος ο Β΄ ανέθεσε εκ νέου την εντολή για τον σχηματισμό κυβέρνησης στον Κ. Δεμερτζή. Η κίνηση του βασιλιά υπογράμμιζε την

κρίση του πολιτικού συστήματος και τα εσωτερικά αδιέξοδα των «παραδοσιακών» κομμάτων τα οποία στερούνταν, το ένα μετά το άλλο, από φυσικά αίτια, τους πολιτικούς τους αρχηγούς. Πρακτικά, επρόκειτο για ανασχηματισμό της υπηρεσιακής κυβέρνησης που είχε διεξαγάγει τις εκλογές. Στη νέα κυβέρνηση ο Ι. Μεταξάς αναλάμβανε τον ρόλο του αντιπροέδρου και του υπουργού των Στρατιωτικών. Ο θάνατος του Δεμερτζή στις 13 Απριλίου άφηνε για τον Μεταξά ελεύθερη τη θέση του πρωθυπουργού.

Τα αιματηρά γεγονότα της Θεσσαλονίκης τον Μάιο του 1936 που προκλήθηκαν από καταστολή μεγάλων απεργιών με 12 νεκρούς (μολονότι τα αιτήματα των καπνεργατών έγιναν δεκτά από την κυβέρνηση) έπεισαν το δίδυμο Μεταξά – Γεωργίου ότι η δικτατορία ήταν η μόνη λύση που διέθεταν. Η εκκρεμότητα εξάλλου της δημιουργίας κυβέρνησης από το κοινοβούλιο μετά την ισοψηφία των δύο μεγάλων κομμάτων έδειχνε ότι οι βενιζελικοί θα έπρεπε να συνεργαστούν με κάποιο αντιβενιζελικό κόμμα για τον σκοπό αυτό. Πριν από τις εκλογές του 1936 Σοφούλης και Μεταξάς είχαν συμφωνήσει να συνεργαστούν, όμως ο δεύτερος είχε τελικά εξασφα-

λίσει μόνο επτά βουλευτές και έτσι η συνεργασία αυτή δεν θα απέδιδε την επιθυμητή πλειοψηφία.²

Όπως σημειώνει ο εγκυρότερος ίσως ιστορικός της περιόδου αυτής, «Στις εισηγητικές του εκθέσεις προς τον βασιλιά για την κήρυξη του Στρατιωτικού Νόμου και τη διάλυση της Βουλής, με ημερομηνία 4 Αυγούστου 1936, ο Μεταξάς υποστήριξε πως η χώρα βρισκόταν “εις έκρυθμον κατάσταση και εις τας παραμονάς ανατρεπτικής στασιαστικής κινήσεως”, η οποία κατευθυνόταν από το ΚΚΕ»³. Όμως οι εκλογές του 1936 είχαν αποδείξει ότι οι κομμουνιστές είχαν συγκεντρώσει μόνο 73.400 ψήφους του Παλλαϊκού Μετώπου, όταν οι Φιλελεύθεροι είχαν 475.000. Στη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας, η οποία καταδίωξε απηνώς τους Κομμουνιστές, συγκεντρώθηκαν 45.000 «δηλώσεις μετανοίας». Οι αριθμοί αυτοί δεν συνιστούν λόγο ανησυχίας τέτοιο ώστε να οδηγηθεί ο ρυθμιστής του πολιτεύματος σε

2 Γρηγόριος Δαφνής, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων*, τόμος Β΄, Ίκαρος 1955, σ. 420.

3 Ιωάννης Σ. Κολιόπουλος, *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος 1935-41*, Κολλάρος 1985, σ. 77.

απόφαση επιβολής δικτατορικού καθεστώτος. Όμως ο Γεώργιος δεν είχε υπομονή για τις δυσκολίες του κοινοβουλευτισμού, ενώ ο Μεταξάς υπήρξε περιθωριακός του συστήματος και το μισούσε όπως αποδείχθηκε, καθώς με την εγκαθίδρυση της δικτατορίας του κατήργησε όλα τα κόμματα, συμπεριλαμβανομένου και του δικού του, των «Ελευθεροφρόνων».

Πολλά χρόνια μετά τα γεγονότα αυτά η εγγονή του Μεταξά επικαλέστηκε την ψήφο εμπιστοσύνης προς την υπηρεσιακή κυβέρνηση από τη Βουλή τον Απρίλιο του 1936, ως απόδειξη λαϊκού ερείσματος που πίστευε ότι διέθετε ο παππούς της⁴. Η ψήφος εμπιστοσύνης δεν αφορούσε τον ίδιο όσο την επιλογή από τον Γεώργιο της συγκεκριμένης κυβέρνησης. Από τους υπουργούς μόνο τρεις (Οικονομικών Γ. Μαντζαβίνος, Προνοίας Δ. Ελευθεριάδης και ο υφυπουργός Οικονομικών Αρ. Βαλαωρίτης) αρνήθηκαν να υπογράψουν τα διατάγματα της 4ης Αυ-

4 Δαφνής, ό.π., σ. 418-420. Για τις επιδόσεις του Μεταξά στις εκλογές του 1935, 1936, βλ. Σπύρο Βλαχόπουλο και Ευάνθη Χατζηβασιλείου, *Διλήμματα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας*, Πατάκης 2018, σ. 187-198.

γούστου και παραιτήθηκαν. Την κυβέρνηση αυτή ο πρωθυπουργός-δικτάτορας συμπλήρωσε με πρόσωπα πιστά συνήθως στον ίδιο: Ι. Παπαβασιλείου, Κ. Μανιαδάκης, Θεοδ. Νικολούδης, Κ. Κοτζιάς, Γ. Σπυρίδωνος. Αργότερα θα αποκτήσει τον αφανή εξ απορρήτων του Ιωάννη Διάκο. Από την υπηρεσιακή κυβέρνηση αποχώρησαν ακόμα οι Γρηγ. Κασσιμάτης, Κ. Μπακόπουλος, Π. Δεκάζος και Στ. Παπαρρηγόπουλος. Οι Αντ. Μπενάκης και Ν. Λούβαρης είχαν παραιτηθεί τον Ιούνιο⁵.

5 Ό.π., σ. 434-436.

Στο βιβλίο αυτό, αναλύεται διεξοδικά η πολιτική κατάσταση της Ελλάδας λίγο πριν από το ξέσπασμα του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου και η ιδιάζουσα φυσιογνωμία του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά· εξηγείται πώς η ελληνική βασιλευσμένη δικτατορία, που παρουσίαζε ομοιότητες με την ιταλική βασιλευσμένη δικτατορία, επέλεξε να συμπαταχθεί με τη βρετανική δημοκρατία στον μεγάλο αυτό πόλεμο, ενώ περιγράφονται οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι Έλληνες ενωμένοι απέκρουσαν τη φασιστική επίθεση σε περίοδο επικράτησης του Άξονα στα ευρωπαϊκά πεδία πολέμου.

Ο Δεύτερος Μεγάλος Πόλεμος παρέλαβε τις εκκρεμότητες του Πρώτου, υπήρξε όμως πιο αιματηρός στον τομέα των αμάχων. Η μελέτη του Μεσοπολέμου μάς πείθει ότι η δεύτερη μεγάλη σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη. Αν ο Πρώτος ήταν παιχνίδι των μεγάλων με αφορμή τις διαφορές των μικρών, ο Δεύτερος Πόλεμος ενέπλεξε τρεις αντιμετώπες ιδεολογίες σε αποφασιστική αναμέτρηση.

Η αυταρχική εικόνα της ευρωπαϊκής ηπείρου με τους Χίτλερ, Μουσολίνι, Φράνκο, Σαλαζάρ, Χόρθι, Στάλιν και τους δικτάτορες των Βαλκανίων προσέφερε ευκαιρία στους Γεώργιο Β΄ και Μεταξά να υλοποιήσουν τα αντικοινοβουλευτικά τους σχέδια. Τα σχέδιά τους αυτά δεν τους εξασφάλισαν τη δημοφιλία, όμως η στρατιωτική ετοιμότητα της χώρας και η άρνηση του Μεταξά να υποκύψει στο ιταλικό τελεσίγραφο κατέγραψαν τη θετική του προσφορά στην Ελλάδα του 1940.

από την εισαγωγή του Θάνου Μ. Βερέμη

ISBN:978-618-03-1945-3

9 786180 319453

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 81945